

عوامل مؤثر بر گرایش به نماز در دانش‌آموزان دختر دوره راهنمایی شهرستان گرمسار

Hamide.zali@yahoo.com

حمیده زالی، کارشناسی ارشد روانشناسی عمومی، مشاور دانشگاه عالی ایوانکی و حوزه علمیه گرمسار

تحقیق حاضر بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان دختر دوره راهنمایی شهرستان گرمسار به نماز در سال تحصیلی 93-94 می‌پردازد. جامعه آماری این پژوهش شامل 432 نفر از دانش‌آموزان دختر دوره راهنمایی شهرستان گرمسار و نمونه آماری 150 نفر بوده است که به روش نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند. این پژوهش از لحاظ هدف، تحقیقی - کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها، توصیفی - پیمایشی بوده که از طریق پرسشنامه و نرم افزار SPSS و آزمون t یک نمونه‌ای مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. عوامل مورد بررسی گویه‌های خانواده، مدرسه، دوستان، آشنایان و شبکه‌های رسانه‌ای بوده که همگی این عوامل در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز تاثیر داشته‌اند و ارتباط بین آنها و گرایش دانش‌آموزان به نماز معنی‌دار بوده است. باتوجه به نتایج بدست آمده و سطح معنی‌داری ($\text{sig}=0.0002$) بین نقش و تاثیر خانواده در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز ارتباط معنی‌داری وجود دارد و خانواده نقش مهمی در افزایش و یا کاهش گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز را برعهده دارد. همچنین باتوجه به نتایج آزمون و ($\text{sig}=0.0001$) مشخص گردید که بین نقش و تاثیر مدرسه در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز ارتباط معنی‌داری وجود دارد و مدرسه نقش مهمی در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز را برعهده دارد. همچنین در گویه نقش و تاثیر نزدیکان و آشنایان با توجه به نتایج بدست آمده ($\text{sig}=0.0001$) مشخص گردید که بین نقش و تاثیر نزدیکان در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز ارتباط معنی‌داری وجود دارد و نزدیکان نقش مهمی در گرایش به نماز را برعهده دارد. و در زمینه نقش و تاثیر روزنامه، شبکه‌های داخلی و تلویزیون در گرایش دانش‌آموزان به نماز ارتباط معنی‌داری وجود دارد و شبکه‌های داخلی نقش مهمی در گرایش دانش‌آموزان دختر به نماز را برعهده دارند.

کلیدواژه‌ها: نماز، دانش، آموز، مدرسه، خانواده، آشنایان.

انسان فطرتاً موجودی خداجوست و کنجکاوی از ویژگیهای برجسته او به حساب می آید. از جمله سؤالاتی که انسان همواره در جستجوی پاسخی برای آن بوده، این است که چرا او باید به عبادت خدا بپردازد؟ آثار و شواهد تاریخی موجود نشان میدهد که بشر در زمانها و مکانهای مختلف با شیوه های گوناگون خدا را عبادت کرده است و البته دلایل و مدارک زیادی در این خصوص وجود دارد. یکی از نیازهای فطری، نیاز به عبادت و پرستش است. وجود ادیان بزرگ الهی شاهی بر نیاز به پرستش معبود است. در تاریخ زندگی انسانها، پاسخ به این نیاز اساسی، پرستش معبودها و ظهور ادیان الهی را سبب شده است (بهشتی، 1375، ص 25). نماز یکی از عبادات مهم در اسلام، بلکه در تمامی ادیان است. هر ملتی برای رهایی از تعلقات دنیوی و برای کسب آرامش به نوعی از عبادت و نماز متوسل میشود. در دین اسلام نماز، اگر با آداب و شرایطش به جا آورده شود، انسان را نه تنها به آرامش کامل میرساند که او را به تدریج از سطوح پایین تحولی بالا برده و به سطح متعالی میرساند (احمدی، 1377، ص 14) زبان شناسان معتقدند واژه «صلاة» از ریشه عبری گرفته شده و در زبان عبرانیان «صلوتا» به معنای کنیسه یهودیان است. به نظر نولدکه «صلوة» از لفظ عبری «صلوها» مشتق است، چنانکه در منابع سریانی الفاطی مشابه و معادل با اقامه صلات به چشم می خورد. (خزائلی، 1387، ص 338)

اولین نکته مهم در دوره جوانی که دانش آموز با آن روبرو است، نماز است. نظامی از ارزشها که درباره دین، حقیقت، قدرت و خداوند در اختیار او قرار می دهد. به تدریج، عقاید و موضوعات فلسفی، مسائل جهان هستی و سرنوشت انسان برای او سؤال برانگیز می شود. اینگونه کاوشها، پاسخ به نیازی است که برای کشف حقیقت و ژرفای دنیا به وسیله جوان اندیشه جوصورت میپذیرد. و اگر این نیازها بدرستی توسط جامعه برای او تعریف شود از گزند بسیاری از آفتها در امان خواهد ماند.

آثار و شواهد تاریخی موجود نشان می دهد که بشر در زمانها و مکانهای مختلف، دینی الهی یا غیرالهی داشته است، به طوری که به نظر ساموئل کوئینگ اساساً در جهان طایفه یا جامعه ای بدون نیایش، باورها و آداب و رسوم نیست. در لابه لای اوراق تاریخ، لوح ها، کتیبه ها و بقایای آثار تاریخی، بشری بدون مذهب، نیایش و پرستش نمی توان یافت (سواری و همکاران، 1380).

تاریخ نشان می دهد که در گذشته، مذهب نقشی مهم در تربیت داشته است؛ به طوری که مطالعه و تدریس کتاب های مذهبی هدف اصلی تحصیل شمرده می شده است. مؤسسات آموزشی همان مؤسسات مذهبی بوده اند و ارتباط نزدیکی میان مذهب و تربیت برقرار بوده است (مایر، 1374، ص 431). در دوران قرون وسطا مطالب مذهبی نقشی مهم در محتوای دوره های آموزشی داشتند. در آن دوران، هدف اصلی آموزش مطالعه کتاب های مذهبی و انجام رفتار در جامعه براساس آن بود. تعلیم و تربیت کشورهای اروپایی در آن دوران، به میزان چشمگیری متأثر و زیر نفوذ مذهب قرار داشته است (مشایخی راد، 1378)

بررسی تاریخ آموزش و پرورش ایران نیز نشان می‌دهد که آموزش دینی همواره جزئی از برنامه آموزش و پرورش رسمی بوده است و در کنار آموزش خواندن، نوشتن و حساب کردن، خواندن قرآن و آموزه‌های دینی و اخلاقی سفارش شده است. با رواج آموزش و پرورش به سبک اروپایی نیز این روند قطع نشد، حتی در دوره حکومت پهلوی نیز آموزش دینی در برنامه مدارس وجود داشته است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی سرمایه‌گذاری بزرگی در جهت اجرای طرح‌های تربیت دینی در نظام آموزش و پرورش رسمی کشورمان شکل گرفته است، اما کماکان این موضوع از دشواری‌های اساسی نظام آموزش و پرورش کشور ماست (آقای میبیدی، 1386)

در جهان فعلی که دشمنان اسلام علیه ارزشهای مقدس اسلامی و انقلاب اسلامی بسیج شده‌اند و به تهاجمات خود شدت داده‌اند و به دنبال محو ارزشهای دین مبین اسلام هستند، بیش از هر زمان دیگری می‌طلبند که با اتخاذ تدابیر لازم در عرصه تعلیم و تربیت و با اقدامات فرهنگی، تهاجم فرهنگی آنان را خنثی نموده تا نسل جوان که دانش‌آموزانی واجد شناخت ارزشهای اصیل اسلامی می‌باشند، بیشتر از پیش به فرائض دینی روی آورده و با اعتقاد و ایمان راستین احکام الهی را عمل نمایند. یکی از این ارزشهای مهم انجام فریضه الهی نماز است (قائم، 1387) لذا با توجه به جوان بودن اکثریت جمعیت کشور، و لزوم جلوگیری از مفاسد اخلاقی و اجتماعی، لازم و ضروری است تا به بررسی شیوه‌های جذب دانش‌آموزان به نماز پرداخته شود. در جامعه حاضر، جوانان بسیاری وجود دارند که نسبت به مسئله نماز بیتوجه‌اند که این امر میتواند متأثر از عواملی چون عوامل فردی، همسالان، عوامل خانوادگی و... باشد.

عوامل فردی و اجتماعی متعددی در تعامل با یکدیگر در گرایش افراد به نماز تأثیر دارند. از بین عوامل اجتماعی، خانواده مدرسه، نزدیکان از بقیه عوامل مؤثرترند. مدارس ضمن آموزش مبانی دینی و تحکیم پایه‌ها و بنیانهای آن میتوانند مشوق یادگیرندگان به مشارکت در نماز داشته باشند. با توجه به اینکه پدر و مادر و معلمان الگوهای تقلیدی یادگیرندگان هستند، نحوه رفتار آنها، چگونگی گفتار و اخلاق آنها، میزان مشارکتشان در نماز، تشویق دیگران به نماز و... تأثیر چشمگیری در گرایش دانش‌آموزان به نماز دارند. بنابراین مهمترین سؤال این می‌باشد که کدام قسمت از جامعه می‌تواند تأثیر بیشتری بر این تفکر نوظهور در دانش‌آموز بگذارد و او را بدرستی در مسیر گرایش دانش‌آموز بسمت فرائض دینی کخ مهمترین آن نماز است بدرستی هدایت نماید؟

پیشینه تحقیق

در زمینه موضوع پژوهش، تحقیقات فراوانی صورت گرفته است؛ چه تحقیقات داخلی و چه تحقیقات خارجی، که برای روشن شدن مطلب به اختصار به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود.

در تحقیقی که توسط صفائی مقدم و نیسی (1380) تحت عنوان «بررسی دیدگاه‌های فلسفی - عقیدتی دانش آموزان پسر پایه سوم مقطع متوسطه شهر اهواز در مورد نماز» صورت پذیرفته این نتیجه دست یافتند که عوامل فردی - روانشناختی، عبادتی - تکالیفی، فرهنگی - اجتماعی در گرایش دانش آموزان به نماز مؤثر بوده اند.

بشلیده، مکتبی، تقی پور و شکرشکن (۱۳۸۲) در تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل درون مدرسه ای جذب دانش آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز» به این نتیجه دست یافتند که محتوای تبلیغی - تشویقی، حسن روابط انسانی - آموزشی با فراگیر، مسائل تبلیغی - آموزشی و حسن روابط انسانی - آموزشی در جذب دانش آموزان پسر، و ماهیت تبلیغی - مشارکتی داشتن امور مرتبط با نماز، یادگیری مشاهده ای و حسن روابط آموزشی - انسانی در جذب دانش آموزان دختر به نماز تأثیر دارد. محققین فوق همچنین به این نتیجه رسیدند که میان ارزشیابی دانش آموزان دختر و پسر در پرسشنامه کلی عوامل مؤثر در جذب دانش آموزان به نماز، تفاوت معنی دار $P < 0.028$ وجود داشت، میانگین نمرات آزمودنیهای دختر بیشتر است؛ مقایسه دیدگاه دانش آموزان دختر و پسر با وضعیت اقتصادی - اجتماعی در هر سه پرسشنامه تحقیق متوسط و پایین نشان می دهد که میانگین آزمودنیهای با وضعیت اقتصادی - اجتماعی متوسط از دانش آموزان طبقه بالا و پایین بیشتر است که این تفاوت در سطح $P < 0.001$ معنی دار است، اما در خصوص مقایسه دیدگاه دانش آموزان پایه های اول، دوم و سوم مقطع متوسطه از لحاظ عوامل مؤثر درون مدرسه ای در جذب آنها به نماز (پرسشنامه کلی تحقیق) تفاوت معنی داری وجود ندارد.

نتایج پژوهش جعفری و اورنگی (1388) در زمینه «بررسی عوامل مؤثر در گرایش دانش آموزان دبیرستانهای شهر تهران نسبت به مسائل مذهبی» بیانگر آن است که رفتارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر خانواده (عواملی مانند تشویق فرزندان به اعمال مذهبی، مشارکت عملی والدین در مراسمهای مختلف مذهبی و...) رفتارهای فرهنگی و اجتماعی حاکم بر مدرسه و رفتارهای فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جامعه در جلب و جذب دانش آموزان نسبت به انجام اعمال دینی در مرحله عملی تأثیر دارند.

نتایج تحقیقات بگلو (1388) بیانگر این است که دانش آموزان حضور کارکنان مدرسه در نماز جماعت، روحانی بودن امام جماعت، وجود مکان و محل مناسب و تمیز برای نماز خواندن، تنظیم ساعت آموزشی با توجه به اوقات شرعی و نیز آموزش عملی نماز را از روشهای خوب برای ترغیب دانش آموزان به نماز جماعت میداند.

پاکدل (1387) در پژوهشی دریافت که تأثیر کتب دینی، نمازخوان بودن پدر و مادر، شرکت مدیران، معلمان و مربیان پرورشی در نماز جماعت مدرسه، تشویق دانش آموزان، امکانات مدرسه و شرکت دادن دانش‌آموزان در اردوهای سیاحتی - زیارتی در جذب دانش آموزان به نماز به میزان خیلی زیادی مؤثر بوده است.

کوزم (2007) نشان داد که یکی از عوامل مؤثر بر خشنودی زندگی، حضور در کلیسا و پرداختن به عبادت در افراد بزرگسال می‌باشد.

حسینی و دلاویز (1371) پژوهشی را درباره علل عدم گرایش به نماز بر روی 1000 دانش‌آموزی دوره راهنمایی و دبیرستان استان مازنداران انجام داده و مهم‌ترین علل عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز را به شرح زیر عنوان کرده‌اند: تنبلی و سستی، عدم آگاهی و شناخت درباره فواید و آثار نماز، عدم تأثیر نماز در اخلاق و رفتار نمازگزاران، عدم اهمیت افرادی چون پدر، مادر و دوستان آنها به نماز (بشلیده و دیگران، 1382)

شورای عالی جوانان (1373)، در تحقیقی بر روی 1200 نفر از جوانان تهرانی انجام داد نشان داد که گرایش دختران به نماز بیشتر از گرایش پسران است. همچنین متأهلین نسبت به مجردین بیشتر نماز می‌خوانند (بشلیده و دیگران، 1382).

شعبانی (1373)، در تحقیقی عوامل مؤثر در جذب بیشتر دانش‌آموزان دبیرستانی به نماز جماعت در مدارس شهر اصفهان را بررسی کرده است. براساس نتایج آن بیش از 70 درصد اعتقاد داشته‌اند که نماز در بهبود روابط انسانی و دوستی‌ها نقش اساسی دارد (احمدی و امیری، 1381)

جوادی و سادی (1376)، در مطالعه خود گرایش دانش‌آموزان دختر راهنمایی و پسر متوسطه به نماز را مورد بررسی قرار دادند، نتایج این تحقیق نشان داد که عوامل مؤثر در گرایش دانش‌آموزان به نماز شامل دبیران دینی، مربیان تربیتی، دوستان، همسالان، والدین و محتوای کتب دینی آنهاست.

مصاحبی (1368) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که میان گرایش به نماز در جوانان و سطح تحصیلات والدین رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. یعنی با افزایش سطح تحصیلات والدین گرایش به نماز در جوانان افزایش پیدا می‌کند (احمدی و امیری، 1381).

سیلان (1379) در تحقیقی به این نتیجه رسید که وضعیت اعتقادی والدین نقش مستقیم در شرکت دانش‌آموزان در نماز ایفا می‌کند. البته میان میزان تحصیلات والدین و شرکت دانش‌آموزان در نماز جماعت تفاوت معناداری یافت نکرده است.

براتی (1375، ص 108) درباره بررسی عوامل مؤثر بر تربیت دینی فرزندان چند عامل را دریافت:

الف) والدین مهم‌ترین و اصلی‌ترین عامل تربیت دینی فرزندان شمرده شوند؛

ب) معلمان و عوامل مدرسه نیز پس از والدین مهم‌ترین عامل تربیت دینی محسوب می‌گردند؛

نقش خانواده	150	59/33	10/13	0/511
-------------	-----	-------	-------	-------

جدول 4 آزمون t تک نمونه برای بررسی میزان تاثیر مدرسه در گرایش دانش آموزان به نماز

نقش خانواده	t	درجه آزادی	سطح معنی دار	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان 95٪	
					حد بالا	حد پایین
					12/17	10/11
	13/012	149	0/0001	11/14		

باتوجه به نتایج بدست آمده ($\text{sig}=0.0001$) و آزمون t مشخص گردید که بین نقش و تاثیر مدرسه درگرایش فرزندان به نماز ارتباط معنی داری وجود دارد و مدرسه نقش مهمی در گرایش دانش آموزان دختر به نماز را برعهده دارد.

فرضیه سوم: به نظر می رسد بین نزدیکان در گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

سوال سوم: آیا بین نزدیکان در گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

جدول 5 بررسی میزان تاثیر نزدیکان در گرایش دانش آموزان به نماز

گویه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای معیار میانگین
نقش خانواده	150	49/16	8/19	0/555

جدول 6 آزمون t تک نمونه برای بررسی میزان تاثیر نزدیکان در گرایش دانش آموزان به نماز

نقش خانواده	t	درجه آزادی	سطح معنی دار	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان 95٪	
					حد بالا	حد پایین
					11/22	9/16
	16/012	149	0/0001	10/19		

باتوجه به نتایج بدست آمده ($\text{sig}=0.0001$) و آزمون t مشخص گردید که بین نقش و تاثیر نزدیکان درگرایش فرزندان به نماز ارتباط معنی داری وجود دارد و نزدیکان نقش مهمی در گرایش دانش آموزان دختر به نماز را برعهده دارد.

فرضیه چهارم: به نظر می رسد بین شبکه های داخلی و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

سوال چهارم: آیا بین شبکه های داخلی و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

جدول 5 بررسی میزان تاثیر شبکه های داخلی در گرایش دانش آموزان به نماز

گویه	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	خطای معیار میانگین
نقش خانواده	150	53/11	8/11	0/611

جدول 6 آزمون t تک نمونه برای بررسی میزان تاثیر شبکه های داخلی در گرایش دانش آموزان به نماز

نقش خانواده	t	درجه آزادی	سطح معنی دار	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان 95٪	
					حد بالا	حد پایین
					13/23	11/27
	19/11	149	0/0001	12/25		

باتوجه به نتایج بدست آمده ($\text{sig}=0.0001$) و آزمون t مشخص گردید که بین نقش و تاثیر شبکه های داخلی درگرایش فرزندان به نماز ارتباط معنی داری وجود دارد و شبکه های داخلی نقش مهمی در گرایش دانش آموزان دختر به نماز را برعهده دارد.

بحث و نتیجه گیری

سؤال اول: آیا بین خانواده و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

فرضیه اول: به نظر می رسد بین خانواده و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

ازآنجایی که دانش آموزان در دوران راهنمایی و سنین بسیار حساس جوانی دنبال روالگویی درخانواده می گردند، خانواده نقش بسزایی در گرایش این قشر به سمت الگوهای مثبت ایفا نماید. خانواده دراین سن میتوان خط مشی مثبتی را با دورانندیشی به جوان خود نشان داده تا آنها نیز با پیروری از این خط مشی ها خود را برای آینده ای بهتر آماده تر سازند و همواره نماز را چون دژی محکم در برابر ناملایمات و سختی های جهان آینده در پیش روی خود قرار دهند تا با تکیه بر آن از ناملایمات و سختی های زندگی عبور نمایند. و نتایج بدست آمده با نتایج تحقیق /امراللهی (1379) مطابقت دارد.

سؤال دوم: آیا بین مدرسه و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

فرضیه دوم: به نظر می رسد بین مدرسه و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

مدرسه خانه دوم دانش آموز در دوران جوانی می باشد و تقریباً دانش آموز مانند خانه بیشتر اوقات خود را برای کسب علم و دانش در آنجا سپری می نماید. اگر این خانه به درستی در زمینه های دینی و مذهبی برای دانش آموز پایه گذاری شود بیقین

دانش آموز خواهد توانست بر بیشتر مشکلات روحی و روانی و دینی خود فارغ آید و همگی این مشکلات را با توسل به مبانی مذهبی از جمله نماز برطرف سازد. و نتایج بدست آمده با نتایج تقی پور و شکرشکن (۱۳۸۲) مطابقت دارد.

سؤال سوم: آیا بین نزدیکان و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

فرضیه سوم: به نظر می رسد بین نزدیکان و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

نزدیکان و آشنایان تاثیر مثبت و منفی می تواند بر گرایش دانش آموز به سمت نماز داشته باشد. در خانواده هایی که شخص و دانش آموز با آنان صلح رحم برقرار می کند و همچنین با دوستانی که با آنها رفت و آمد می نماید نماز که مهمترین فضیلت در نزد رسول می باشد برقرار باشد شخص ناخودآگاه با الگوسازی به سمت این فرضیه دینی که در بسیاری از موارد شخص را از گناه باز میدارد سوق میدهد و او را در انجام این فریضه دینی تشویق می نماید. و نتایج بدست آمده با نتایج تقی پور و شکرشکن (۱۳۸۲) مطابقت دارد.

سؤال چهارم: آیا بین شبکه های داخلی و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد؟

فرضیه چهارم: به نظر می رسد بین شبکه های داخلی و گرایش دانش آموزان دختر به انجام نماز ارتباط معنی داری وجود دارد.

امروزه عصر ارتباطات بگونه ای گردیده است که در هر خانه ای می توان وجود رادیو، تلویزیون، اینترنت و شبکه های اجتماعی را پیدا کرد و هر شخصی ناخودآگاه چند ساعتی پای این شبکه ها خواهد نشست و این شبکه ها نقش مهمی در گرایش این دانش آموزان به سمت نماز ایفا می نمایند. و نتایج بدست آمده با نتایج تحقیق باقری رزانی و لائی (1388) مطابقت دارد.

پیشنهادهای

اعطای اعتبارات ویژه جهت توسعه و ترویج فرهنگ نمازخوانی به وزارت آموزش و پرورش.

برگزاری مسابقات دوره ای نماز و نماز خوانی در مدارس.

ایجاد شبکه ای ویژه با عنوان نماز و مزایای آن در جوانان توسط صدا و سیما.

آموزش والدین در زمینه تشویق فرزندان خود به نماز و نقش و اهمیت بسزای آن در جلوگیری از انحرافات اجتماعی دانش آموزان.

توجیه خانواده ها در زمینه حساسیت ارتباطات دانش آموزان با دوستان و آشنایان.

برگزاری مسابقات مقاله نویسی مرتبط با نماز و نمازخوانی و آسیب های اجتماعی ناشی از عدم گرایش به نماز در بین دانش آموزان.

منابع

1. ابراهیم زاده، فریمان (1380). نگرش دانشجویان دختر رشته پرستاری دانشگاه آزاد واحد شیروان در مورد اثرات نماز در رفع مشکلات روانی آن، دبیرخانه دائمی اجلاس سراسری نماز، نماز و دانشگاه (مجموعه مقالات برگزیده یازدهمین اجلاس سراسری نماز (صص 11-36) تهران: ستاد اقامه نماز.
2. احمدی، عزت‌الله؛ و شیخعلیزاده، سیاوش (1385). بررسی رابطه ابعاد عاطفی، شناختی و رفتاری نگرش به نماز با سلامت روان در دانشجویان دانشگاه تربیت معلم آذربایجان، همایش روان‌درمانی و مشاوره با رویکرد دینی، اصفهان: دانشگاه اصفهان صص 8.
3. آقایی میبدی، فهیمه (1386). بررسی عوامل مؤثر در رشد و تثبیت باورهای دینی دانش‌آموزان سال سوم دوره متوسطه شهرستان اردکان، یزد، سازمان مدیریت و پژوهش استان یزد.
4. امراللهی، فاطمه (1379). نقش والدین در تربیت مذهبی فرزندان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران.
5. باقری رنانی، نیلوفر و قنبر لائی (1388). «بررسی نقش تلویزیون در ایجاد و تقویت گرایش‌های دینی دانشجویان» مدیریت در دانشگاه اسلامی، ش 41، صص 65-81.
6. بشلیده، کیومرث، و دیگران، (1382). «بررسی عوامل مؤثر درون مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز» (پاییز و زمستان 1382)، علوم تربیتی و روانشناسی، ش 3 و 4، صص 63-90.
7. بشلیده، کیومرث؛ مکتبی، غلامحسین؛ تقی‌پور، منوچهر و شکرشکن، حسین (۱۳۸۲) بررسی عوامل درون مدرسه‌ای جذب دانش‌آموزان مقطع متوسطه استان خوزستان به نماز با روش تحلیل عوامل، «مطالعات تربیتی و روانشناسی، شماره ۴».
8. بهشتی، سید جواد (1375)، چهارصد سخن، تهران: ستاد اقامه نماز، چاپ دوم
9. حسینی، میرسعید و دلاویز، خلیل (1371). بررسی نگرش دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌های راهنمایی و متوسطه استان مازندران نسبت به اقامه نماز در مدارس شهرستان ساری. طرح پژوهشی اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران.
10. خزائلی، محمد (1387)، احکام القرآن، تهران: انتشارات معرفت، چاپ اول
11. سواری، کریم؛ صفائی مقدم و نیسی، عبدالکاسم (۱۳۸۰) بررسی دیدگاه‌های فلسفی- عقیدتی دانش‌آموزان پسر پایه سوم مقطع متوسطه شهر اهواز در مورد نماز مجله علوم تربیتی و روانشناسی، شماره 8.
12. مشایخی‌راد، شهاب‌الدین، «دین و تربیت» (تابستان 1378)، حوزه و دانشگاه، سال پنجم، ش 19، صص 77-91.

13. Jeynes, H, (2003), "The Effect of Religious Commitment on the Academic Achievement of urban and other Children", *Education and Urban Society*, N. 36, p. 44- 62.
14. Schubmehl, J, Cubbellotti, S, Vanorum, W, (2009) , "The impact of spirituality and campus ministry on academic accomplishment", *Adolescence*, N. 44, p. 174,499- 502.